

Відгук
про дисертаційну роботу Калиниченка Ярослава Олеговича
**«СКРИПКОВА ТВОРЧІСТЬ ХАРКІВСЬКИХ
КОМПОЗИТОРІВ ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРИЧНИЙ ТА
ЖАНРОВО-СТИЛЬОВИЙ АСПЕКТИ»**,
що подана на здобуття ступеня
доктора філософії в галузі знань 02 –
Культура і мистецтво
зі спеціальності 025 – Музичне мистецтво
до разової спеціалізованої вченої ради
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка

Дисертаційна робота Ярослава Олеговича Калиниченка присвячена систематизації відомостей щодо внеску представників харківської композиторської школи у розвиток жанру скрипкової музики, а також визначенню і узагальненню жанрово-стильових рис її зразків.

У фокусі дослідницької уваги дисертанта композиторські доробки самого початку та першої половини ХХ століття – скрипкові твори К. Богуславського, К. Горського, С. Дрімцова, М. Коляди, В. Костенка, М. Рославця, Ф. Якименка, та другої половини ХХ століття - В. Борисова, В. Бібіка, В. Губаренка, Анатолія та Ігоря Гайденків, О. Жука, В. Золотухіна, М. Кармінського, Д. Клебанова, Ю. Мейтуса, В. Птушкіна, О. Щетинського, Б. Яровинського. Матеріалом для аналізу стали твори В. Борисова, М. Коляди, Д. Клебанова, Ф. Якименка.

Серед завдань, що вирішує у своєму дослідженні Ярослав Олегович — висвітлення добутоків скрипкової творчості харківських композиторів ХХ століття з визначенням їх естетико-стильових та жанрових пріоритетів; введення у коло наукових досліджень маловідомі твори; аналіз виконавських інтерпретацій.

Варто підкреслити новизну представленої праці: вперше у музикознавстві України розкрито тенденції та особливості розвитку скрипкового мистецтва харківського регіону у XVIII – XIX століттях. Узагальнено стан наукового осмислення композиторського доробку харківських митців у жанрах скрипкової музики. Увиражено здобутки скрипкової творчості харківських композиторів ХХ століття, охарактеризовано розвиток сонатного та концертного жанрів. Визначено естетико-стильові та жанрові пріоритети скрипкової творчості харківських композиторів, введено до наукового обігу її маловідомі зразки.

У процесі дослідження уточнені наукові положення щодо історичних та жанрово-стильових особливостей скрипкової музики харківських композиторів; її тематичних, формотворчих, гармонічних та лексичних витоків.

Дисертантом опрацьовані численні музикознавчі та культурологічні праці — всього 208 джерел українською, англійською та німецькою мовами,

що є безумовним плюсом дисертації, оскільки свідчить про ретельну працю автора та його вміння систематизувати й використовувати наукові ресурси.

Основні теоретичні та методологічні положення дослідження апробовані на міжнародних і всеукраїнських конференціях, в обговоренні на кафедрах музикознавства та культурології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, а також в опублікованих статтях за темою дисертації.

Результати дослідження мають практичну значущість. Їх можна використовувати в лекційних курсах з історії виконавського мистецтва та історії української музики, а також у викладанні дисциплін «спеціальний клас», «фах», «виконавсько-педагогічна майстерність» (скрипка) в закладах середньої та вищої мистецької освіти України. Маловідомі твори харківських митців доцільно повернути у репертуарний обіг та використовувати у концертній практиці.

Дисертація містить три основні розділи, а також необхідні структурні частини: анотації, вступ, висновки, додатки, список використаних джерел.

Перший розділ присвячено виявленню умов формування харківського скрипкового простору, зокрема історичній ретроспективі музичного життя міста останньої третини XVIII – початку XX століття. Зауважено, що інтенсивний розвиток Харкова як осередку музичної культури у період з XVIII по XX століття, уможливив появу на Слобожанських теренах професійних виконавських шкіл, що, в свою чергу, стало підґрунтям для розвитку композиторської творчості, у тому числі скрипкової, у XX столітті.

Пошукувач цілком обґрунтовано пов'язує витoki музичної освіти в Харкові із заснованим у 1726 році Колегіумом — навчальним закладом, у якому музика посідала важливе місце в освітньому процесі того часу. Подальший розвиток музичного життя автор пов'язує зі створенням у XIX столітті Харківського університету, відкриттям у ньому музичних класів та діяльністю їх керівників — І. Вітковського, М. Концевича, І. Лозинського й Я. Зіньківського. У роботі також підкреслено інтенсивний розвиток концертного життя Харкова в другій половині XIX століття, зумовлений високим рівнем культурних запитів місцевої інтелігенції.

У розділі розглянуто діяльність харківського відділення Імператорського Російського музичного товариства, яке суттєво вплинуло на розвиток мистецького середовища Харкова та сприяло зростанню культурного рівня його населення. У контексті функціонування товариства в останній третині XIX — на початку XX століття автор дослідження звертає увагу на внесок видатного музичного діяча Іллі Слатіна, зокрема на його ініціативи щодо відкриття музичних класів, їх реорганізації в музичне училище, а згодом — на створення у 1917 році на його основі консерваторії. Значне місце в дослідженні відведено просвітницькій діяльності І. Слатіна, його зацікавленості творчістю українських, зокрема харківських, композиторів та включенню їхніх творів до навчальних і концертних програм.

Пошукувач подає безперечно цікаві та пізнавальні відомості про тодішню розвинену мережу приватних музичних шкіл, курсів і класів. Зокрема, він згадує про найбільшу приватну школу музики у Харкові, що діяла у 1914–1917 роках, де викладав відомий скрипаль-віртуоз К. Горський.

Автор дослідження також знайшов інформацію про функціонування у Харкові Державної народної консерваторії (яка пізніше стала державними вищими музично-драматичними курсами) на вулиці Пушкінській (сучасна назва — вулиця Г. Сковороди). Вона була створена на базі приватної музичної школи А. Бенша. Викладачами скрипкового класу там були майбутні завідувачі струнного відділу Харківської консерваторії, учні Л. Ауера — В. Гольдфельд та І. Добржинець.

У другій половині розділу розглядається творчий доробок скрипалів, чия мистецька діяльність, на переконання автора дослідження, відіграла суттєву роль у становленні та розвитку музичної культури Слобожанщини.

Розглянуто творчість професора Празької консерваторії, скрипаля, диригента та композитора Серафима Неметца, віртуоза-скрипаля Костянтина Горського, викладача музичного училища Йосипа Ахрона, викладачів консерваторії Іллі Добржинця, Віктора Гольдфельда, Адольфа Ліщинського,

Ісаака Букиника. З особливим душевним піднесенням читала сторінки розділу, присвячені А. Ліщинському — видатному виконавцеві та педагогу, в якого мені випала велика честь навчатися протягом п'ятнадцяти років.

Дозволю собі дещо інакше сформулювати думку автора дисертації щодо вислову про А. Ліщинського, а саме: «зумів пробудити в своїх учнях творче ставлення до виконавства, що забезпечило безперервний розвиток кожного з них навіть після завершення навчання». Я б радше зазначила, що він виховав у своїх учнів професійне й відповідальне ставлення до виконавства, до своєї справи, що й справді стало запорукою їхнього постійного творчого зростання.

Основним змістом другого розділу дисертації є огляд скрипкових опусів харківських композиторів, створених у першій половині ХХ століття, визначення їх жанрової палітри та стильових показників.

У першому підрозділі розглянуто творчість композиторів першої третини століття К. Горського, Ф. Якименка, учня С. Богатирьова К. Богуславського, С. Дрімцова, М. Коляди, М. Рославця, В. Костенка. Визначено, що скрипкова музика харківських митців здебільшого представлена камерними жанрами, а тематика відображає радянську естетику та ідеологію, що, однак, у більшості творів успішно сполучається з колоритом українського фольклору.

Дисертантом представлені обширні аналізи форми та жанрової стилістики Першої та Другої скрипкових сонат Ф. Якименка, Першої сонати та Скерцо М. Коляди.

Сонати Ф. Якименка, на думку дослідника, спираються на романтичні здобутки ХІХ століття, апелюючи до естетики пізнього романтизму, проектуючи водночас вектор естетики французького імпресіонізму, а також символізму. Такий висновок дисертант зробив в процесі розгорнутого деталізованого аналізу творів, виявивши їх зв'язки із французьким концертом і скрипковою сонатою ХІХ століття.

Важко не погодитися з твердженням, що з відходом Миколи Коляди українське музичне мистецтво втратило одного з найяскравіших і найталановитіших своїх представників. На жаль, відведений йому життєвий шлях виявився надто коротким, позбавивши нас можливості почути чимало творів, які міг би явити його потужний композиторський талант. Втім, М. Коляда залишив по собі вагомий творчий спадщина, зокрема й у галузі

скрипкової музики. Його композиції й нині не втрачають актуальності, вражаючи самотнім авторським стилем, глибоко вкоріненим в українську музичну традицію.

Підсумовуючи аналіз Першої скрипкової сонати М. Коляди, дослідник зазначає, що її образний світ відображає романтичні й героїчні настрої доби, втілюючи прагнення митця до творення нового суспільного ладу.

Скерцо ж, на думку Ярослава Олеговича, виявляє новаторство у написанні М. Колядою скрипкових композицій. Відсутність чіткого ствердження тоніки, грайлива мажоро-мінорна мінливість, танцювальна синкопованість, розспівана тема середнього розділу на тлі органного пункту демонструє унікальний музичний стиль композитора та його щирю любов до народної пісенності.

Третій розділ дисертаційного дослідження присвячений скрипковій творчості харківських композиторів другої половини ХХ століття.

Перед тим, як розпочати огляд творчості представників харківської композиторської школи, автор дослідження коротко характеризує соціокультурні процеси, що відбувалися та тривають в Україні. У цьому контексті виділяють кілька періодів, протягом яких формувалися й змінювалися основні творчі пріоритети. Зокрема, 1950-ті роки вирізнялися домінуванням ідеології «соцреалізму». Кінець 1950-х — 1960-ті стали часом розділення українських митців на прихильників традиційного стилю та представників «шістдесятників», які прагнули вийти за межі класичних канонів. У 1970-80-х роках відбувалися поступові зміни стилістичних орієнтирів. Автор дослідження підкреслює, що саме цей період відзначається особливим зацікавленням українських композиторів камерною музикою та скрипковим виконавством.

У розділі розглянуто творчість В. Борисова, Ю. Мейтуса, Д. Клебанова, О. Жука, Б. Яровинського, І. Польського, М. Кармінського, В. Губаренка, В. Золотухіна, А. Гайдєнка, В. Бібіка, В. Птушкіна, І. Гайдєнка, О. Щетинського. Як і в попередньому розділі, пошукувач ставить за мету якнайповніше охарактеризувати особливості скрипкового доробку митців.

Композиційному та виконавському аналізу скрипкових концертів Д. Клебанова та В. Борисова у контексті традицій харківської скрипкової школи присвячена друга половина розділу. Автором дисертації обрані виконавські версії А. Ліщинського та І. Шаповалова. Встановлено, що виконання А. Ліщинського продовжує традиції західноєвропейської скрипкової школи, як то — бездоганне технічне володіння правою рукою, розмаїття тембрової палітри, детальне інтонування мелодії, точне відтворення динамічних та тембрових позначок автора. Ярослав Олегович уважно ознайомився з твором, оскільки помітив певні відмінності між авторським текстом та виконавською версією. Дійсно, Ліщинський ускладнює фактуру використовуючи подвійні ноти, техніку виконання яких він опанував досконало. Проте я вважаю, що це не відхилення від авторського задуму, а радше виконавське збагачення, яке може дозволити собі справжній майстер. Впевнена, що цей прийом був погоджений з автором концерту.

Виконання скрипкового концерта В. Борисова І. Шаповаловим транслює традиції школи Л. Ауєра. Зокрема, дотримання принципу індивідуальної

пристосованості виконавця до інструменту, при якій технологія гри та рухи мають адаптуватися відповідно музичних завдань. Точне дотримання усіх темпових, штрихових та музичних побажань композитора автор дисертації вважає однією з характерних рис виконавського стилю І. Шаповалова. Також відзначено переконливе втілення виконавцем образного змісту твору, у якому присутні інтелектуальне начало, філософські узагальнення і яскраві життєлюбні моменти буття.

Повністю підтримую висновок дисертанта щодо вагомого внеску Харкова у становлення та розвиток української скрипкової культури. Еволюція скрипкового виконавства суттєво вплинула і на композиторську діяльність. Розширюючи виразові можливості скрипки, харківські митці зуміли пристосувати цей інструмент до нових музичних реалій, відкривши перед ним широкі обрії для втілення найрізноманітніших художніх задумів.

Висновки дисертації, що підсумовують результати наукового пошуку, викликають інтерес та спонукають до подальших роздумів.

Таким чином, дисертаційне дослідження Ярослава Олеговича Калиниченка є першим в українському музикознавстві досвідом системного узагальнення інформації щодо творчого внеску харківських композиторів у формування скрипкового репертуару з визначенням його жанрових та стильових переваг. Аналітичні розділи роботи свідчать про глибину наукового мислення автора та його високий рівень виконавської майстерності. Обґрунтовані й науково достовірні висновки підсумовують результати дослідження й можуть стати основою для подальшого вивчення творчості представників харківської композиторської школи.

Серед зауважень – хотілося б звернути увагу на дещо неоднозначне формулювання, подане на с. 40 дисертаційного дослідження щодо викладацького складу приватної школи А. Бенша. Зокрема, йдеться про твердження: «1917 року викладачем по класу гри на скрипці і теорії музики був Л. Л. Штрейхер». Імовірно мається на увазі Любов Львівна Штрейхер — учениця Л. Ауера, яка справді поєднувала в собі глибоку майстерність у скрипковому виконавстві з ґрунтовними знаннями в галузі теорії музики та композиції.

Хотілося б внести деякі уточнення до змісту, поданого на с. 151 дисертаційного дослідження. Юрій Миколайович Кириченко, якого згадує автор, має почесне звання Народного артиста України, що варто було б зазначити. Крім того, при переліку учнів-лауреатів А. Ліщинського вказано, що А. Мельник є лауреатом міжнародного конкурсу, тоді як А. Замотайло — національного. Тут доцільно прояснити, що йдеться про одну й ту саму виконавицю — Аллу Замотайло (нині Мельник), яка стала лауреаткою конкурсу імені М. Лисенка. Цей конкурс, хоча довгий час мав статус національного, у 1992 році вперше відбувся як міжнародний. Саме тоді А. Замотайло здобула звання лауреата.

Попри окремі зауваження, загальна концепція дослідження вирізняється цілісністю та глибиною, залишаючи позитивне враження й спонукаючи до подальших роздумів, серед яких, зокрема, постають такі запитання:

Вами виявлено, що, цитую: «харківські композитори звертались переважно до сонатного і концертного жанрів, п'єси опановувались меншою

мірою». Як на Ваш погляд, чому? Що Ви можете сказати про жанрові переваги у скрипковій творчості інших композиторських шкіл України у досліджуваний Вами історичний період?

Висловлені зауваження і запитання не впливають на якість цієї наукової роботи. Публікації за темою дисертації представлені у необхідній кількості та розкривають зміст її провідних положень.

Отже, після ознайомлення з текстом дисертації Ярослава Олеговича Калиниченка «Скрипкова творчість харківських композиторів XX століття: історичний та жанрово-стильовий аспекти», яка подана до захисту до разової ради, констатуємо: актуальність вирішуваної наукової проблеми, системність її опрацювання, новизна, теоретико-практичне значення, переконливі висновки слугують підставами для визнання праці такою, що відповідає чинним вимогам п. п. 6, 7, 8, 11 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2022 року №44, підготовлена відповідно до напрямків науково-дослідної роботи Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. За виконання цієї праці Ярослав Олегович Калиниченко цілковито заслуговує на присудження пошукуваного наукового ступеня в галузі знань 02 – Культура і мистецтво, за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво.

Кандидат мистецтвознавства, доцент,

завідувачка кафедри оркестрових струнних

інструментів ХНУМ імені І. П. Котляревського *Мельник* А. О. Мельник

підпис *Мельник*
А. О.
ЗАСВІДЧУЮ
Нач. загального відділу ХНУМ
28.06.2025р. Підпис *А*

